

ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΟΤΗΤΑΣ

«Το Σκασιαρχείο»

Μια ταινία ύμνος στα ανθρώπινα δικαιώματα
στην εκπαιδευτική πράξη

ΒΟΥΛΑ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Πρόγραμμα: «Εκπαίδευση Παιδιών Ρομά»

ΑΘΗΝΑ 2011

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: «ΤΟ ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ»

Α΄ ΦΑΣΗ: ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ- ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Αφορμή για το θέμα: η ταινία « Το σκασιαρχείο»

Στοιχεία της ταινίας

- **Σκηνοθεσία:** Jean-Paul,leChanois
Παίζουν: Bernard Blier, Juliette Faber, Edouard Delmont ,Jean-Louis Alibert
Παραγωγή: Γαλλία,1949
Διάρκεια, χρώμα: 89' , ασπρόμαυρη
Σύνοψη:
1920, σε ένα μικρό χωριό της Προβάνς, Γαλλία. Ο κύριος Πασκάλ, νέος δάσκαλος, συγκρούεται με την έλλειψη ενδιαφέροντος των μαθητών του. Αποφασίζει να αλλάξει ριζικά τις διδακτικές του μεθόδους. Ακούει τα παιδιά, εμπνέεται από τις ανακαλύψεις τους, τους πηγαίνει στην φύση. Οι μαθητές θα ξαναβρούν την χαρά να μαθαίνουν και ο κ. Πασκάλ την χαρά να διδάσκει. Όμως αυτή η μικρή επανάσταση κατορθώνεται σε κάποιους γονείς και παράγοντες της περιοχής.
- Η ταινία αποτελεί σημείο αναφοράς στην ιστορία του **γαλλικού κινηματογράφου** και πρόσφατα υιοθετήθηκε από την Κινηματογραφική Επιτροπή του ΟΗΕ «ως έργο τέχνης που αποτελεί ύμνο για τα ανθρώπινα δικαιώματα».
- Το σενάριο της ταινίας στηρίζεται στη ζωή του μεγάλου Γάλλου παιδαγωγού και μεταρρυθμιστή της παιδείας Σελεστέν Φρενέ (Celestin Freinet 1896-1966). Με γλαφυρό τρόπο παρουσιάζονται τα πρώτα βήματα της εκπαιδευτικής του πορείας, τότε που έθετε για πρώτη φορά τις βάσεις μιας νέας εκπαιδευτικής αντίληψης που έμελλε μέχρι και σήμερα να συνιστά σημείο προσανατολισμού κάθε δημοκρατικού εκπαιδευτικού συστήματος.
- Μέσα από "Το Σκασιαρχείο" παρουσιάζεται η παιδαγωγική μέθοδος του Σελεστέν Φρενέ, κατά την οποία προβάλλεται η ανωτερότητα της ανακαλυπτικής μάθησης και της μαθητικής αυτενέργειας. Ο Φρενέ θεωρούσε ότι στο "Σχολείο Εργασίας" η γνώση έρχεται φυσικά, χωρίς βιβλία και προγράμματα. Σήμερα υπάρχει στις γαλλόφωνες χώρες "κίνημα Φρενέ", καθώς και σχολεία με το "σήμα Φρενέ" όπου οι αντιλήψεις του μεγάλου παιδαγωγού έχουν συναντηθεί ομαλά με τις Νέες Τεχνολογίες συνεχίζοντας την παράδοση της αντιαυταρχικής αγωγής και του Ανοιχτού Σχολείου.
- Αν και γυρίστηκε το 1948-49 η ταινία δεν προβλήθηκε ποτέ μέχρι πρόσφατα στην Ελλάδα. Το σενάριο της ταινίας που στηρίζεται στη ζωή του Φρενέ και καταγράφει κύρια τον πρώτο χρόνο της εκπαιδευτικής του πορείας, γύρω στο 1920, στην πόλη Bar-sur-Loup, τότε που έθετε για πρώτη φορά τις βάσεις της δικής του καινοτόμου εκπαιδευτικής αντίληψης. Η

ταινία εξυμνεί την παιδαγωγική αντίληψη του Φρενέ και είναι βασισμένη και προσανατολισμένη στα ανθρώπινα δικαιώματα.

- Ο Σελεστέν Φρενέ υπήρξε ο πρώτος παιδαγωγός που επεδίωξε να εισάγει τις νέες τεχνολογίες της εποχής στην εκπαίδευση: τυπογραφία, ραδιόφωνο, κινηματογράφο. Είναι πιο γνωστός ως ο πρώτος που έβαλε το τυπογραφείο στην τάξη και καθιέρωσε την διασχολική αλληλογραφία. Λιγότερο γνωστό είναι ότι πρώτος αυτός έβαλε τον κινηματογράφο στο σχολείο το 1926!

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Τα ανθρώπινα δικαιώματα συνιστούν ένα πολιτισμικό αγαθό παγκόσμιου πολιτισμού. Κάθε ένα ξεχωριστά και όλα μαζί είναι οικουμενικά, ισότιμα και αλληλένδετα. Είτε πρόκειται για δικαιώματα επιβίωσης, προστασίας, ανάπτυξης ή συμμετοχής αυτή η κιβωτός ανθρωπιάς δίνει σε κάθε άνθρωπο τον ορισμό του ελάχιστου που δικαιούται και όχι του μέγιστου. Δυστυχώς παρότι είναι ένας δεσμευτικός κώδικας ανθρωπιάς συνιστά ακόμα για μεγάλες ομάδες ανθρώπων άπιαστο όνειρο.

Για κάθε ενεργό πολίτη του κόσμου υπάρχουν και ευθύνες εκτός από δικαιώματα. Η μη διασφάλιση προσβασιμότητας στα ανθρώπινα δικαιώματα κάποιων ανθρώπων, που δυστυχώς είναι πολλοί, ενέχει για όλους μας και ένα μερίδιο ευθύνης. Απέναντι στο γεγονός αυτής της στέρησης ή της μη προσβασιμότητας οφείλουμε να λάβουμε θέση υπέρ των αδυνάτων.

Η ανάληψη δράσης είναι στην ουσία το ζητούμενο. Η μορφή δράσης μπορεί φυσικά να ποικίλει. Η στοχοθεσία όμως είναι σαφής και απαιτείται συνθετική δράση. Η κοινωνία των πολιτών έχει ενεργή συμμετοχή στον αγώνα για την διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κάθε συγκάτοικο της γης.

Αυτή η διευρυμένη αντίληψη για το τι σημαίνει διασφάλιση προϋποθέτει όχι μόνο τύποις την μη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και την διαρκή διασφάλιση προσβασιμότητας σε αυτά.

Το πόσο σημαντικό είναι να γνωρίζουμε όλοι από πολύ νωρίς ποια είναι τα δικαιώματά μας και ποιες οι ευθύνες μας διαφαίνεται και από το νέο Πλάνο Δράσης για την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα που εκπονήθηκε από την Ουνέσκο και δημοσιεύθηκε το 2006. Η Ελλάδα βρίσκεται στην φάση εισαγωγής του αντίστοιχου εθνικού πλάνου.

Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹

Τα ανθρώπινα δικαιώματα συνιστούν τον θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο η ανθρωπότητα επιχειρεί να οικοδομήσει ένα ειρηνικό και ευοίωνο μέλλον για όλους τους ανθρώπους σε κάθε γωνιά της γης. Λειτουργώντας ως διεθνείς νόρμες ή σταθερές, διασφαλίζουν την προστασία όλων των ανθρώπων όπου κι αν βρίσκονται από κάθε μορφής πολιτική, νομική, κοινωνική, πολιτιστική, οικονομική εκμετάλλευση ή κακομεταχείριση και, παράλληλα, από κάθε μορφής διάκριση στη βάση του φύλου,

¹ Απόσπασμα από την έκθεση της επιτροπής προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού, teacher s manual, σελ. 1-9

της ηλικίας, της εθνότητας, της εθνικότητας, της θρησκείας αλλά και του κοινωνικού, του πολιτικού και πολιτισμικού τους υπόβαθρου.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα ως ένα ενιαίο σύνολο, είναι μεταξύ τους αλληλένδετα και αδιαίρετα. Είναι, παράλληλα, οικουμενικά και συνυφασμένα με την εγγενή ανθρώπινη αξιοπρέπεια, κι ως εκ τούτου, θεωρούνται αδιαπραγμάτευτα και αναπαλλοτρίωτα. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών προβλέπει με σαφήνεια για την προστασία και προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρθρα 55 και 56).

Στις 10 Δεκεμβρίου 1948, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε ομόφωνα την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων καθιστώντας την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συστατικό της διεθνούς έννομης τάξης. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών είναι το πρώτο κείμενο στην ανθρώπινη ιστορία στο οποίο συνοψίζονται όλα τα βασικά αστικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα τα οποία όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να απολαμβάνουν.

Το σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν μεταφερθεί σε δύο δεσμευτικές διεθνείς συνθήκες, το Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα, μαζί με τα δύο Προαιρετικά του Πρωτόκολλα και το Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

Περαιτέρω, η Διεθνής Κοινότητα, σταδιακά, έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα ανθρώπινα δικαιώματα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, όχι γιατί αυτές οι ομάδες έχουν λιγότερα ή διαφορετικά δικαιώματα από τους υπόλοιπους ανθρώπους αλλά διότι παρουσιάζονται ως ιδιαίτερα ευάλωτες καθώς διαθέτουν, λόγω ιστορικών και κοινωνικών συγκυριών, περιορισμένη πολιτική ισχύ (γυναίκες, μειονότητες, πρόσφυγες, άτομα με αναπηρίες κ.λπ.). Μια από αυτές τις ομάδες είναι και τα παιδιά.

Καρπός του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τα δικαιώματα του παιδιού υπήρξε η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού η οποία υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου 1989.

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Στις παραδοσιακές κοινωνίες τα παιδιά προσλαμβάνονταν, κατά το μάλλον ή ήττον, ως ιδιοκτησία των γονιών τους και δη του πατέρα τους. Αποστερούμενα κάθε νομικής υπόστασης, και ως εκ τούτου οποιουδήποτε νομικού δικαιώματος, και στη βάση της πνευματικής και βιολογικής τους ανωριμότητας, για αιώνες, περιορίζονταν στο ρόλο του σιωπηλού κομπάρσου τόσο στο πλαίσιο του ιδιωτικού όσο, και πολύ περισσότερο, στο πλαίσιο του δημόσιου χώρου.

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, σε διάφορα κράτη, ιδιαίτερα της Ευρώπης, άρχισε να δίνεται έμφαση στην ιδιότητά των παιδιών ως «ενηλίκων εν τω γίνεσθαι» που είχαν ανάγκη προστασίας. Το κράτος, μάλιστα, ανέλαβε να παρέχει και να διασφαλίζει την προστασία των παιδιών. Σταδιακά, τα παιδιά άρχισαν να βγαίνουν από την αφάνεια και το περιθώριο και να αποκτούν μια υπόσταση. Παράλληλα όμως, γίνονταν περισσότερο αντιληπτά ως αντικείμενα υπό προστασία παρά ως υποκείμενα με δικαιώματα.

Τα τελευταία πενήντα, περίπου, χρόνια ο νόμος άρχισε σταδιακά να αναγνωρίζει τα παιδιά ως διακριτές οντότητες, ξεχωριστές από τους γονείς τους σε πολλούς και διάφορους τομείς όπως είναι αυτός της ζωής, της υγείας, της πρόνοιας, της φροντίδας κ.λπ. Τη νέα αυτή αντίληψη για την παιδικότητα ήρθε νομικά να κατοχυρώσει και κοινωνικά να θεμελιώσει, σε παγκόσμιο επίπεδο, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Η Σύμβαση που μέχρι στιγμής έχει κυρωθεί από όλες τις χώρες μέλη των Ηνωμένων Εθνών πλην των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σομαλίας, δεν προσεγγίζει τα δικαιώματα του παιδιού «σε αντιπαράθεση με τα δικαιώματα των ενηλίκων, ούτε ως εναλλακτικά ή ως ακυρωτικά των δικαιωμάτων των γονιών αλλά ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²». Η

² Mason S.P. και Cohen C.P. (2001). Children's Rights in Education, in St. Hart et al. (eds) Children's Rights in Education, σελ. 15. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, χωρίς να εγκαταλείπει πλήρως την προσέγγιση που θέλει τα παιδιά να έχουν ανάγκη φροντίδας και προστασίας, αναγνωρίζει ότι κάθε παιδί ως μια μοναδική και ξεχωριστή προσωπικότητα με εγγενή αξιοπρέπεια, είναι φορέας δικαιωμάτων.

Βασικές Αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι η πλέον ευρέως αποδεκτή (με τις περισσότερες κυρώσεις από κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών) συνθήκη στην ιστορία, η πρώτη ουσιαστικά οικουμενική και η πλέον εκτενής και περιεκτική, συνθήκη ανθρωπίνων δικαιωμάτων³.

Το κείμενο της Σύμβασης περιλαμβάνει μια σειρά από δικαιώματα, τα οποία καλύπτουν τρεις μεγάλες κατηγορίες δικαιωμάτων: Δικαιώματα Προστασίας, Δικαιώματα Παροχών και Δικαιώματα Συμμετοχής. Το σύνολο των δικαιωμάτων βρίσκονται μεταξύ τους σε δυναμική αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση και θεμελιώνονται στη βασική αρχή ότι τα παιδιά είναι μοναδικές και ανεπανάληπτες προσωπικότητες με εγγενή αξιοπρέπεια. Ως εκ τούτου, το κείμενο της Σύμβασης θα πρέπει να προσεγγίζεται ενιαία κι όχι αποσπασματικά.

Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού θέλοντας ακριβώς να υπογραμμίσει το ενιαίο της Σύμβασης έχει εισαγάγει τον όρο «Βασικές Αρχές της Σύμβασης» κάνοντας αναφορά στα άρθρα 2, 3, 6 και 123.

Πολύ συνοπτικά, οι **Βασικές Αρχές της Σύμβασης**, οι αρχές δηλαδή που **θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην εφαρμογή κάθε άλλου άρθρου της Σύμβασης ξεχωριστά είναι:**

- **Η Αρχή της Μη-Διάκρισης:** Σύμφωνα με την αρχή αυτή, τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν την υποχρέωσή τους να εξασφαλίζουν ότι όλα τα παιδιά που βρίσκονται στην επικράτειά τους θα έχουν τη δυνατότητα να απολαύσουν τα δικαιώματά τους όπως αυτά κατοχυρώνονται στο κείμενο της Σύμβασης.
- **Η Αρχή της Διασφάλισης του Συμφέροντος του Παιδιού:** Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κάθε ενέργεια που λαμβάνεται με σημείο αναφοράς το παιδί (ή κάποια ομάδα παιδιών) θα πρέπει να λαμβάνει **πρώτα και πάνω από όλα υπόψη το συμφέρον του ίδιου του παιδιού (ή της ομάδας των παιδιών).**
- **Η Αρχή του Δικαιώματος στη Ζωή, στην Επιβίωση και στην Ανάπτυξη:** Το δικαίωμα του παιδιού στη ζωή και την ανάπτυξη είναι ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματά του. Τα Συμβαλλόμενα κράτη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν **το εγγενές δικαίωμα του παιδιού στη ζωή.**
- **Η Αρχή της Συμμετοχής:** Με βάση την αρχή αυτή, κάθε παιδί έχει δικαίωμα να λαμβάνει πληροφόρηση σχετικά με ότι το αφορά αλλά και να του παρέχονται όλες εκείνες οι ευκαιρίες που θα **του επιτρέψουν να διαμορφώσει τις δικές του απόψεις** σε σχέση με τα θέματα αυτά. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Αρχή της Συμμετοχής, το παιδί θα πρέπει να έχει την ευκαιρία όχι μόνο **να εκφέρει ελεύθερα τις απόψεις του** αλλά και αυτές να ακούγονται **και να λαμβάνονται υπόψη στα πλαίσια των διαδικασιών λήψεως αποφάσεων.**⁴

³ Aliston Ph. and Tobin J. (2005). Laying the Foundations For Children's Rights. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre

⁴ GENERAL COMMENT No. 5 (2003) General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6), CCR, 19 September-3 October 2003

Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως και άλλες διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις (π.χ. η Οικουμενική Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών και το Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα), αποτελούν πολύτιμα εργαλεία στην προσπάθεια που γίνεται από τη διεθνή κοινότητα για την ανάπτυξη, την καλλιέργεια και τη διάδοση, τόσο, σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, μιας κουλτούρας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μιας κουλτούρας που θα επιτρέψει το συνολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας μας, ώστε αυτή να εμπεδώσει τα ανθρώπινα δικαιώματα εν γένει, και τα δικαιώματα των παιδιών ειδικότερα. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός προαπαιτείται καθένας και καθεμιά από μας να γνωρίσει αυτά τα δικαιώματα και να μάθει πώς να τα χρησιμοποιεί στην καθημερινότητά του.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης, στο σημείο αυτό, είναι καθοριστικός. Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, με σημείο αναφοράς το προοίμιο της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών όπου σημειώνεται η σημασία της διδασκαλίας και της παιδείας στην ανάπτυξη του σεβασμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του ανθρώπου, έχει καθιερώσει, εδώ και δεκαετίες, τον όρο Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η προώθηση της Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα στηρίζεται στην παραδοχή ότι μέσα από την αντίληψη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως γενικά αποδεχτών αρχών και κανόνων της κοινωνίας θα περιοριστεί η βία στο εσωτερικό της κοινωνίας.

Σκοπός της Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Απώτερος σκοπός της Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΑΔ) είναι η εισαγωγή και ενσωμάτωση των διεθνών κριτηρίων και πρακτικών σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα αποσκοπεί «στην ανάπτυξη κατανόησης της κοινής ευθύνης να καταστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα πραγματικότητα σε κάθε κοινότητα και γενικότερα στην κοινωνία. Υπ' αυτή την έννοια, συμβάλλει στη μακροπρόθεσμη πρόληψη των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των βίαιων συγκρούσεων, στην προώθηση της ισότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης και στην ενίσχυση της συμμετοχής των ανθρώπων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στα πλαίσια ενός δημοκρατικού συστήματος».

Τι γίνεται όμως με τις υποχρεώσεις των παιδιών;

Όταν τα παιδιά μαθαίνουν για τα δικαιώματά τους, την ίδια στιγμή μαθαίνουν να σέβονται τα δικαιώματά τους και τις ελευθερίες των άλλων. Γνωρίζω τα δικαιώματά μου δε σημαίνει σε καμία περίπτωση ξερή αποστήθιση. Αντίθετα σημαίνει βιωματική εμπέδωσή τους και εφαρμογή τους στην πράξη.

Τα παιδιά δουλεύοντας σε ομάδες έχουν την ευκαιρία να παρατηρήσουν, να αναγνωρίσουν και να μάθουν για τα δικαιώματα που έχουν και τις υπευθυνότητες που τα δεσμεύουν. Το να μοιράζονται πράγματα και να περιμένουν τη σειρά τους, να ακούνε τους άλλους και να ακούγονται, είναι τρόποι μέσα από τους οποίους τα παιδιά μαθαίνουν να σέβονται ο ένας τα δικαιώματα του άλλου. Μαθαίνοντας να διευθετούν τις διαφορές τους, αφού πρώτα έχουν ακουστεί όλες οι απόψεις, τα παιδιά νιώθουν πολύτιμα. Αρχίζουν έτσι να καταλαβαίνουν ότι μαζί με τα δικαιώματά τους υπάρχει επίσης η ευθύνη απέναντι στον εαυτό τους και τους άλλους.⁵

⁵ http://www.wcfca.ca/pdfs/participant_resources_6/Respecting%20Children's%20Rights%20in%20Practice.pdf
United Nations General Assembly, "United Nations Revised draft plan of action for the first phase(2005-2007) of the World Programme for Human Rights Education" A/59/525/Rev.1, 2 March 2005, σελ. 3

Τι είναι η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν ορίσει την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα ως «τις προσπάθειες κατάρτισης, διάδοσης και πληροφόρησης οι οποίες αποσκοπούν στην οικοδόμηση μιας οικουμενικής κουλτούρας ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω της μετάδοσης γνώσεων και δεξιοτήτων και της διαμόρφωσης στάσεων, που να στοχεύουν:

- (1) Στην ενδυνάμωση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών
- (2) Στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρωπίνης προσωπικότητας και του αισθήματος της αξιοπρέπειάς της
- (3) Στην προώθηση της κατανόησης, της ανοχής, της ισότητας των φύλων και της φιλίας ανάμεσα σε όλα τα έθνη, ιθαγενείς πληθυσμούς και φυλετικές, εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές ομάδες
- (4) Να καταστήσουν ικανά όλα τα πρόσωπα να συμμετέχουν αποτελεσματικά σε μια ελεύθερη κοινωνία
- (5) Στην προώθηση των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για την διατήρηση της ειρήνης»

Μέσα από την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα μάς παρέχεται η δυνατότητα να μάθουμε ποια είναι τα δικαιώματά μας, πώς συνδέονται μεταξύ τους και με όλες τις ανθρωπίνες δραστηριότητες, ποιες ιδέες, αξίες, στάσεις και συμπεριφορές τα αναπτύσσουν, πότε και γιατί παραβιάζονται και ποια είναι η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον κόσμο.

Η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα, είτε ως μέρος της τυπικής εκπαίδευσης που προσφέρεται από αναγνωρισμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα είτε ως μέρος της άτυπης εκπαίδευσης, μπορεί να περιλαμβάνει εκπαιδευτικά προγράμματα και δραστηριότητες τα οποία εστιάζουν στην προώθηση της ισότητας ως προς την ανθρωπίνη αξιοπρέπεια σε συνδυασμό με προγράμματα που προωθούν τη διαπολιτισμική μάθηση, τη συμμετοχή και την ενδυνάμωση των μειονοτήτων.⁶

Η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα λειτουργώντας σε απόλυτη συνέργεια με τους στόχους που θέλει να υπηρετήσει μια παιδοκεντρική εκπαίδευση συνιστά ένα σημαντικό εργαλείο στην προσπάθεια για προώθηση των στόχων της εκπαίδευσης όπως αυτοί διατυπώνονται στο πλαίσιο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Πολλά διεθνή κείμενα και συμφωνίες υπογραμμίζουν την ανάγκη για προώθηση της Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Σύμφωνα με το Άρθρο 29 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, ανάμεσα στους βασικούς στόχους της εκπαίδευσης που παρέχεται στα παιδιά θα πρέπει να είναι τόσο η ανάπτυξη του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες και τις αρχές που καθιερώνονται με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών όσο και η προετοιμασία τους για μια υπεύθυνη ζωή σε μια ελεύθερη κοινωνία μέσα σε πνεύμα κατανόησης, ειρήνης, ανοχής, ισότητας των φύλων και φιλίας ανάμεσα σε όλους τους λαούς και τις εθνικιστικές, εθνικές και θρησκευτικές ομάδες και στα πρόσωπα αυτόχθονης καταγωγής.

Σύμφωνα με την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία είναι υπεύθυνη για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης σε διεθνές επίπεδο, η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα είναι αναπόσπαστο κομμάτι του δικαιώματος στην Εκπαίδευση. Όπως υπογραμμίζει στο Γενικό της Σχόλιο Υπ. Αρ. 16 «**κάθε παιδί έχει δικαίωμα σε μια εκπαίδευση η οποία να είναι σχεδιασμένη κατά τέτοιον τρόπο ώστε, να του παρέχει δεξιότητες ζωής, να ενισχύει την ικανότητά του να απολαμβάνει το πλήρες εύρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να προωθεί μια κουλτούρα εμποτισμένη με τις σχετικές με τα ανθρώπινα δικαιώματα αξίες**».⁷

⁶ United Nations, “The United Nations Decade for Human Rights Education 1995-2004” HR/PUB/Decade/1998/1. New York: United Nations, p.3.

⁷ The Aims of Education :.17/04/2001.CRC/GC/2001/1.(General Comments): <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>

Σύμφωνα πάντα με την Επιτροπή, η προώθηση της δυνατότητας των παιδιών να απολαύσουν πλήρως τα δικαιώματά τους, θα πρέπει να ενισχύεται από αξίες ενσωματωμένες στις εκπαιδευτικές διαδικασίες.

Η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα δεν είναι απλά θέμα περιεχομένου όπως αυτό καταγράφεται στο αναλυτικό πρόγραμμα. Αντίθετα, σχετίζεται ευρύτερα με το σύνολο των εκπαιδευτικών διαδικασιών που εξελίσσονται στο σχολικό περιβάλλον. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το οποίο αναπτύσσει από το 2005 ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα προωθεί μια εκπαίδευση βασισμένη στα ανθρώπινα δικαιώματα που θα πρέπει να γίνεται κατανοητή ως μια διαδικασία η οποία περιλαμβάνει :

1. Την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα από την εκπαίδευση. Θα διασφαλίζει δηλαδή ότι όλοι οι συντελεστές και οι διαδικασίες της μάθησης, περιλαμβανομένου των αναλυτικών προγραμμάτων, των υλικών και μέσων διδασκαλίας, των μεθόδων και των πρακτικών συμβάλλουν στην εκμάθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
2. Τα ανθρώπινα δικαιώματα στην εκπαίδευση. Τη διασφάλιση δηλαδή του σεβασμού και της προώθησης σε πρακτικό επίπεδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των συντελεστών στο εσωτερικό του εκπαιδευτικού συστήματος.

Αρχές που διέπουν τις δραστηριότητες της Εκπαίδευσης στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

- Προωθούν την αλληλεπίδραση, το αδιαχώριστο και την οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, περιλαμβανομένων των αστικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων και το δικαίωμα στην ανάπτυξη
- Ενισχύουν το σεβασμό και την εκτίμηση της διαφορετικότητας και την αντίθεση στις δυσμενείς διακρίσεις στη βάση της φυλής, του φύλου, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών ή άλλων απόψεων, της εθνικής, εθνοτικής, ή κοινωνικής καταγωγής, της φυσικής ή νοητικής κατάστασης και άλλων κριτηρίων
- Ενθαρρύνουν τις αναλύσεις χρόνιων και αναδυόμενων προβλημάτων αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα (περιλαμβανομένων της φτώχειας, των βίαιων συγκρούσεων και των διακρίσεων) οι οποίες θα οδηγήσουν σε λύσεις που βασίζονται στις σταθερές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Ενδυναμώνουν τις κοινότητες και τα άτομα να αναγνωρίσουν τις ανάγκες που σχετίζονται με τα ανθρώπινα τους δικαιώματα και να διασφαλίσουν ότι αυτές καλύπτονται
- Κτίζονται στις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι οποίες είναι ενσωματωμένες εντός διαφορετικών πολιτισμικών πλαισίων και λαμβάνουν υπόψη τις ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις σε κάθε χώρα
- Ενισχύουν τη γνώση και τις δεξιότητες ως προς τη χρήση τοπικών, εθνικών, περιφερειακών και διεθνών εργαλείων και μηχανισμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Χρησιμοποιούν συμμετοχικές παιδαγωγικές οι οποίες περιλαμβάνουν γνώση, κριτική ανάλυση και δεξιότητες δράσης που προάγουν τα ανθρώπινα δικαιώματα
- Ενισχύουν διδακτικά και μαθησιακά περιβάλλοντα, απαλλαγμένα από στερήσεις και φόβο, τα οποία ενθαρρύνουν τη συμμετοχή, την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την πλήρη ανάπτυξη της ανθρωπίνης προσωπικότητας
- Σχετίζονται με την καθημερινή ζωή των μαθητών, εμπλέκοντας τους σε διάλογο αναφορικά με τους τρόπους και τα μέσα μετασχηματισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από έκφραση αφηρημένων κανόνων σε πραγματικότητα για τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες στις οποίες ζουν⁸

⁸ United Nations General Assembly, “United Nations Revised draft plan of action for the first phase(2005-2007) of the World Programme for Human Rights Education” A/59/525/Rev.1, 2 March 2005, σελ. 5

Γνώσεις – Δεξιότητες – Στάσεις

Με βάση την προσέγγιση του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα στα εγχειρίδια που έχουν αναφερθεί πιο πάνω, η Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα θα πρέπει να έχει ως στόχο την καλλιέργεια και ανάπτυξη σχετικών γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων. **Σε ό,τι αφορά στις γνώσεις, ανάμεσα σε άλλα, τα παιδιά θα πρέπει να διδαχθούν:**

- Ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα παρέχουν κριτήρια συμπεριφοράς στα πλαίσια της οικογένειας, του σχολείου, της κοινότητας και του ευρύτερου κόσμου
- Ότι τα κριτήρια για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι οικουμενικά και υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι ερμηνείας και εφαρμογής τους
- Ότι κάθε παιδί έχει δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η μάθηση σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορά στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα τους επιτρέψουν στα παιδιά να συμμετέχουν σε μια δημοκρατική κοινωνία και να συμβάλλουν στην οικοδόμηση μιας κουλτούρας ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αυτό θα επιτευχθεί μέσα από την ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως είναι:

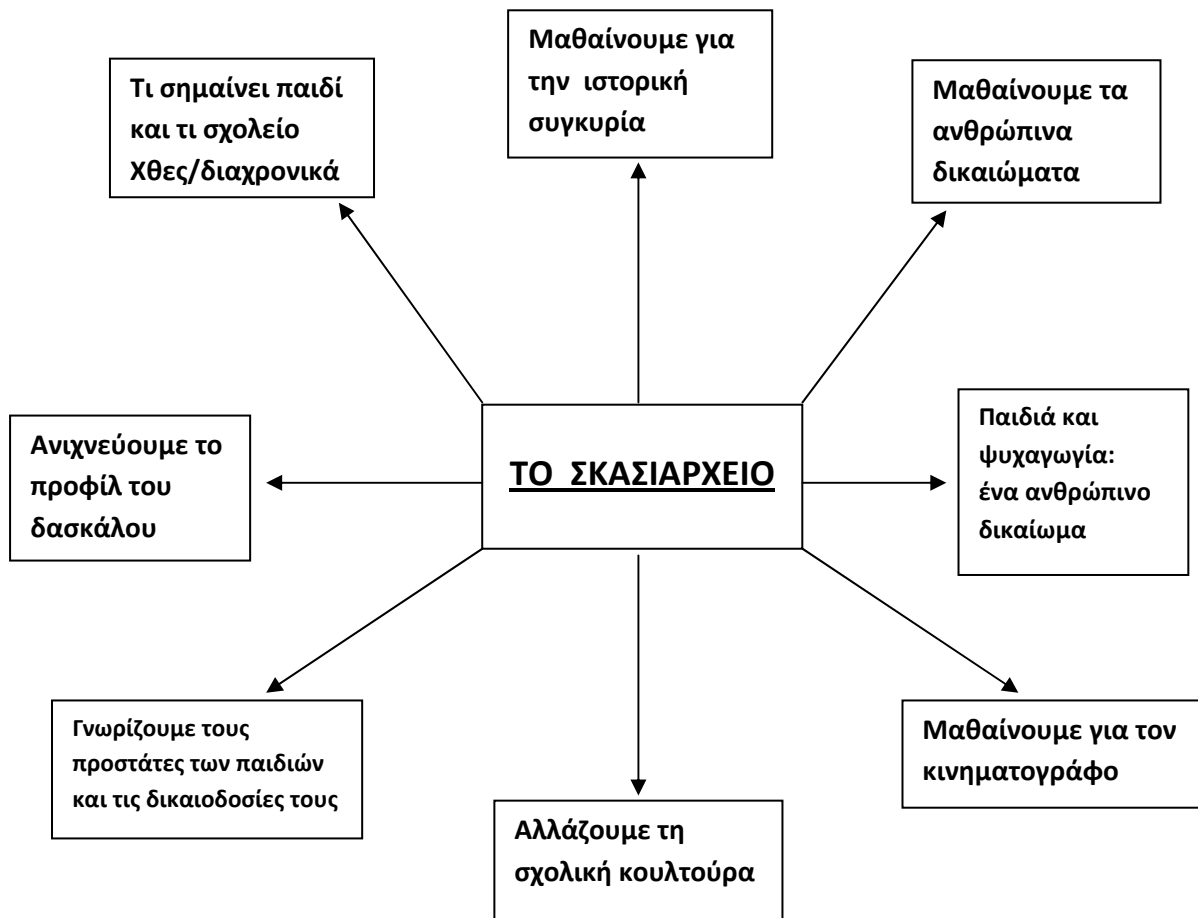
- Η ενεργός ακρόαση και επικοινωνία: να είναι σε θέση να ακούνε διαφορετικές απόψεις, να εκφράζουν τη δική τους γνώμη και να τις αξιολογούν
- Η κριτική σκέψη: να είναι σε θέση να διακρίνουν ανάμεσα στο γεγονός και τη γνώμη, να ενημερωθούν σχετικά με τις προκαταλήψεις και τις παρανοήσεις και να αναγνωρίζουν μορφές χειραγώγησης
- Η συνεργασία στο πλαίσιο της ομάδας και να διαχειρίζονται θετικά τις συγκρούσεις
- Η οικοδόμηση συναίνεσης
- Η συμμετοχή με δημοκρατικό τρόπο σε δραστηριότητες με συνομήλικους
- Η έκφραση των θέσεων και των απόψεων με αυτοπεποίθηση
- Η επίλυση προβλημάτων

Η καλλιέργεια στάσεων είναι άμεσα συνυφασμένη με την εμπράγματη συμμετοχή που έχουν στην καθημερινότητά μας οι αρχές τις οποίες πρεσβεύουν και υποστηρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η καλλιέργεια των αξιών αυτών αφορά μια δύσκολη και πολύχρονη προσπάθεια η οποία θα πρέπει να βασίζεται όχι μόνο στην από καθέδρας διδασκαλία αλλά και στα εμπειρικά παραδείγματα που πρωτίστως θα πρέπει να δίνουν οι υπεύθυνοι για την εκπαίδευση των παιδιών.

Η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα συνδέεται με την καλλιέργεια και των πιο κάτω στάσεων:

- Σεβασμός στον εαυτό και τους άλλους
- Ανάληψη ευθύνης για τις δικές μας πράξεις
- Δημιουργική περιέργεια, ανοιχτό μυαλό και εκτίμηση στην ποικιλομορφία
- Ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη με τους άλλους και δέσμευση για την προάσπιση όλων όσων καταπατούνται τα δικαιώματά τους
- Εκτίμηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της αξίας του εαυτού και της αξίας των άλλων, ανεξάρτητα από τις όποιες κοινωνικές, πολιτισμικές, γλωσσικές και θρησκευτικές διαφορές
- Εκτίμηση της δικαιοσύνης και της κοινωνικής ευθύνης που έχουμε ώστε καθένας να τυγχάνει δίκαιης μεταχείρισης
- Επιθυμία για συμβολή στη βελτίωση του σχολείου και της κοινότητας
- Θέληση και αποφασιστικότητα για προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο

Β' ΦΑΣΗ: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Γ΄ ΦΑΣΗ: ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Κινηματογράφος, ιστορία και τεχνολογία

1. Τι είναι ο κινηματογράφος;
2. Ποια είναι η ετυμολογία της λέξης;
3. Πώς είναι η λέξη σε άλλες γλώσσες;
4. Ποια είναι η ιστορία του;
5. Πότε ήρθε στην Ελλάδα το πρώτο σινεμά;
6. Πόσοι τύποι υπάρχουν;
7. Ποιο είναι το νεώτερο μοντέλο;
8. Ποια είναι η δομή ενός τυπικού κινηματογράφου (κτίριο- εξοπλισμός προβολής και αίθουσας- μέτρα προστασίας-κοινωνικές προεκτάσεις);
9. Σε ποιους νόμους της φυσικής στηρίζεται ο κινηματογράφος;
10. Υπάρχουν πολλοί κινηματογράφοι στον κόσμο;
11. Ο κινηματογράφος είναι αναγνωρισμένος ως σημαντική εφεύρεση;

Ενδεικτικές δραστηριότητες για την ταινία

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Η ιστορική συγκυρία

Τα ανθρώπινα δικαιώματα

Σχολείο και παιδί

Παιδιά και ψυχαγωγία

Παιδιά, πολιτισμός και τέχνες

Παιδιά και εξουσία

Το προφίλ του δασκάλου

Αλλαγή σχολικής κουλτούρας

Τα παιδιά

- μαθαίνουν για τα ανθρώπινα δικαιώματα, πού, πότε, γιατί, και από ποιον έχουν συνταχθεί
- διερευνούν εάν ισχύουν στην Ελλάδα και από πότε
- διερευνούν ποιες χώρες έχουν αναγνωρίσει τα ανθρώπινα δικαιώματα, ποιες όχι και γιατί
- συζητούν για τα ανθρώπινα δικαιώματα γενικά

- σχολιάζουν τη γλώσσα, το ύφος- αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο;
- περιγράφουν τα συναισθήματά τους
- καταγράφουν τις προσωπικές τους εμπειρίες
- βρίσκουν έργα ζωγράφων με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα και συζητούν
- προσπαθούν να αποτυπώσουν τον ίδιο πίνακα
- ζωγραφίζουν ομαδικά και ατομικά δικά τους έργα και τα παρουσιάζουν στην ομάδα
- βλέπουν άλλες ταινίες που απευθύνονται στην ηλικία τους με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα και συζητούν για αυτήν
- δραματοποιούν την ταινία
- γράφουν δικά τους σενάρια
- γυρίζουν την δική τους ταινία μικρού μήκους
- προσπαθούν να γνωρίσουν επαγγελματίες από τον χώρο του κινηματογράφου και να συζητήσουν μαζί τους
- αναπαλαιώνουν και ζωγραφίζουν παλιές σκουριασμένες μηχανές
- «μεταμφιέζουν» κινηματογραφικές μηχανές χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά
- παίρνουν συνέντευξη από κάποιον που ο κινηματογράφος είναι απαραίτητος για την δουλειά του, όπως ένας κριτικός
- συλλέγουν από τον τύπο, λογοτεχνικά έργα εμπειρίες παιδιών που τους στέρησαν κάποιο τους δικαίωμα
- θεσπίζουν την γιορτή του σχολείου του για τα ανθρώπινα δικαιώματα
- οργανώνουν πολιτιστική εβδομάδα με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα και την πλαισιώνουν με προβολές ταινιών, έκθεση φωτογραφίας και ποδηλατοδρομίες
- φωτογραφίζουν τα πρόσωπα των παιδιών που παρακολούθησαν την ταινία και μετά φτιάχνουν ένα κολλάζ με τις φωτογραφίες τους
- οργανώνουν παιχνίδι με «μάντεψε ποιος εκπροσωπεί ποιο δικαίωμα». Οι παίκτες από μια σειρά φωτογραφιών παιδιών από διάφορα μέρη πρέπει να μπορούν να μαντέψουν ποιο ταιριάζει σε ποιο δικαίωμα
- συζητούν για τα συμφέροντα που έχουν οι έμποροι των κινηματογραφικών ταινιών. Ποιος χρηματοδοτεί μια τέτοια ταινία;
- γράφουν τα υπέρ και τα κατά της τηλεόρασης σε σχέση με τον κινηματογράφο
- μαθαίνουν πόσοι άνθρωποι πάνε σινεμά και συγκρίνουν τα νούμερα με άλλες περιοχές
- γράφουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε μια εφημερίδα τοίχου
- ζωγραφίζουν με κιμωλία την πλατεία κοντά στο σχολείο τους
- οργανώνουν θεατρικό δρώμενο με θέμα τα δικαιώματα του ανθρώπου και την προστασία του περιβάλλοντος
- οργανώνουν έναν «διάλογο» ανάμεσα σε μια κινηματογραφική ταινία και σε ένα τηλεοπτικό σήριαλ
- παίζουν παντομίμα με θέμα «το υπαίθριο σινεμά της πόλης»
- καταγράφουν τους κινηματογράφους της πόλης τους /του χωριού τους/της κοινότητάς τους/του δήμου
- οργανώνουν διαγωνισμό για το πιο πρωτότυπο σενάριο με θέμα «Για τα παιδιά»
- φτιάχνουν από χαρτόνι πόστερ σχετικά με την ταινία που είδαν και τα στήνουν σε διάφορους χώρους της πόλης τους /του χωριού τους /της κοινότητάς τους /του δήμου τους
- οργανώνουν μέρα κινηματογράφου και προτρέπουν όλους να συμμετάσχουν
- διοργανώνουν ημερίδα με θέμα «Ο κινηματογράφος: εργαλείο για την καλή ζωή»

- καλούν τον Γ.Γ. Καταναλωτή στο σχολείο τους και ζητούν να ενημερωθούν για τους τρόπους προστασίας τους ως καταναλωτές σε σχέση με τον κινηματογράφο/ τα δικαιώματά τους
- καλούν στο σχολείο τους τον ΓΓΝΓ και κουβεντιάζουν σχετικά με τον κινηματογράφο και την διοργάνωση συναφών δραστηριοτήτων
- καλούν στο σχολείο τους εκπρόσωπο του Πολιτισμικού Οργανισμού του Δήμου τους και διεκδικούν φεστιβάλ κινηματογράφου/ να παρακολουθήσουν φεστιβάλ κινηματογράφου
- κάνουν γκάλοπ σε παιδιά για να δουν αν ο κινηματογράφος ανήκει στις επιλογές τους για έναν ποιοτικό ελεύθερο χρόνο
- καλούν εκπρόσωπο του συνηγόρου του παιδιού να τους μιλήσει για τις δραστηριότητές τους

Δ΄ ΦΑΣΗ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αναμφισβήτητα αποτελεί μια πτυχή της μορφωτικής διαδικασίας του ατόμου, που έχει άμεση σχέση με την κριτική και κυρίως την αυτοκριτική, εφόσον η φάση της αξιολόγησης αναφέρεται στην κριτική του δικού μας έργου.

Στη φάση αυτή η ομάδα καλείται να εκτιμήσει την αξία των αποτελεσμάτων της δουλειάς της, να εξετάσει αν οι στόχοι που τέθηκαν έχουν επιτευχθεί, αν τελικά αυτό που παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα ήταν το ζητούμενο που αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη για την αναζήτηση.

Γίνονται συζητήσεις για να βρεθούν τυχόν αίτια αποτυχίας με απώτερο στόχο οι θετικές ή αρνητικές εμπειρίες να ληφθούν υπόψη σε παραπέρα απόπειρες. Εξετάζεται αν τα λάθη ανήκουν στην πρώτη ή τη δεύτερη φάση, που αφορά τον εντοπισμό και τη σωστή εκτίμηση των ενδιαφερόντων και του προβληματισμού της ομάδας, ή ανήκουν καθαρά στην εφαρμογή. Αναζητούνται ακόμη τα λάθη στην επιμέρους συμπεριφορά των υποομάδων, των ατόμων ή της ομάδας στο σύνολό της .

Έτσι η ομάδα συνηθίζει να θέτει σε σωστή βάση τις δραστηριότητες της, χωρίς να στηρίζεται δογματικά πίσω από τα όποια επιτεύγματα της, με σκοπό να τα καθιερώσει. Αντίθετα επιδιώκει με μια διεισδυτική ικανότητα να βρίσκει όλα εκείνα τα σημεία που κινήθηκαν αρνητικά και οδήγησαν σε λαθεμένα αποτελέσματα. Ο αναστοχασμός μπορεί να πραγματοποιηθεί σε ατομικό ή /και σε ομαδικό επίπεδο.